

A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetőjogi felelősségre vonás és végrehajtásának egyes törvényességi kérdései

Elméleti alapvetés

A fiatalkorúak bűnelkövetése megelőzésének fontossága, az ifjúság magatartásának, viselkedésének és nevelésének problémái élénken foglalkoztatják közvéleményünket. Nem csak hazánkban, hanem az egész világon fontos, aktuális kérdésnek tekintik. A régi rómaiak azt mondták: „*juventus ventus, vagyis az ifjúság szél*”. Ez az állítás talán soha nem volt annyira igaz, mint éppen napjainkban, amikor a világ szinte valamennyi kulcsfontosságú problémájában az ifjúság komoly szerepet játszik. Az ifjúság fejlődése visszahat egész társadalmunkra, sőt annak jövőjére nézve is meghatározó. Ez a szinte általánosnak nevezhető érdeklődés az alapja annak a speciális irányú érdeklődésnek, amelyet közvéleményünk a fiatalkorúak bűnözésének kérdése iránt tanúsít. A fiatalkorúak bűnözése napjainkban filmek, regények, lélektani, pedagógiai munkák témája.

A gyermek- és ifjúságvédelem kiemelt, a jogszabályokban is elkülönítetten kezelt – ami előreláthatóan a jövőben is így lesz – különleges garanciákkal védett személyi körhöz, a gyermek- és fiatalkorúakhoz kötötten működik a büntető felelősségre vonás minden szakaszában. *Ius specialis derogat legi generalis*. Elengedhetetlen követelmény,

hogy így működjenek a nyomozati szakban is.

A fiatalkor, mint átmeneti társadalmi helyzet tükröződik a büntető anyagi, eljárási és végrehajtási jogban is, eltérő szabályaikban. A modern értelemben vett jogokban mindig különbséget tettek a gyermekek és felnőttek között, amelynek alapja az, hogy a gyermek, illetve az ifjú fejlődésben lévő személyiség. A magatartási szabályok és a közösségi követelmények elsajátítása folyamatosan megy végbe, a polgári jogi szabályok szerint korlátozottan cselekvőképes személynek tekintendő, aki viszonylag még csekély élettapasztalattal rendelkezik, nem minden esetben képes maradéktalanul felismerni cselekménye összes hátrányos következményeit. Kezdetben a szabály külső követelményként jelenik meg, jelentőssé olyan mértékben válik, amilyenben belső meggyőződés lesz. Pszichikai, tudati és erkölcsi sajátosságok jellemzik ezt az átmeneti, társadalmi helyzetet.

Az általuk elkövetett bűncselekmények üldözése és megelőzése fontosságaról szólva is nagy hangsúllyal kell megemlítenünk egyben a sérelmükre elkövetett cselekmények elemzése és megelőzése fontosságát is, mert a bűnelkövetéssel, az arra történő motivációval így is találkozhatnak. A gyermekvédelmet – kiemelt jelentőségére tekintettel –

igen nagy figyelemmel kísérik a nemzetközi szervezetek is (ENSZ-UNICEF-UNESCO, Európa Tanács, stb.).

A fiatalok bűnözésének alakulása mindig érzékenyen érinti az ifjúság egészséges fejlődéséért és felnövekedéséért felelősökön kívül az egész társadalmat, a jövőért őszintén aggódókat. A fiatalok értékválasztásában szintén a társadalom felelőssége jelenik meg.

Napjainkban is fontos kérdés, milyen bűnmegelőzési intézkedésekre van szükség, milyen elméleti alapokra építsünk, mely intézkedések a leghatékonyabbak, hogyan tudjuk ezekhez biztosítani a megfelelő feltételeket. A számos társadalmi, gazdasági, szociális feltételhez a büntető felelősségre vonás olyan megszervezése is beleértendő, amely összhangban van a tudományos eredményekkel, a lakosság tudati állapotával, a gyakorlati megvalósulás lehetőségeivel, körülményeivel. Az elméletnek differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek megválaszolásában, sokkal őrszerűbb, bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztése szükséges. Ahogy nincs büntetés nélkül büntetőjog, nincs kriminalizálás; büntetés-végrehajtás nélkül pedig nincs büntető felelősségre vonás, mert nélküle parttalan, önmagáért valóvá válna az egész büntető felelősségre vonási folyamat. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfeleljen a jogállamiság követelményeinek is. A tudomány fejlődés-elmélet tisztázta minden emberi tudás paradigmátikus előfeltételezettségét és kizárólag ebből kiindulva valós értelmezhetőséget.

Bármilyen jog hatékonysága csak több szakterületet közösen érintő szem-

lélettel vizsgálható, ebből fakad a sokoldalú, sok tényező hatására létrejövő feldolgozás igénye. Ha a gyakorlat megváltoztatására teszünk javaslatot, akkor az általános elveken túl a gyakorlati követelményeket is figyelembe kell venni. Ez csak akként lehetséges, ha szociológiai jelenségeként is vizsgáljuk azokat.

A fiatalok bűnözésének jellemzője napjainkban Magyarországon

A bűnözés struktúrájában az utóbbi 12 évben olyan átrendeződés történt, amelyet a büntető jogalkotás és jogalkalmazás követni próbál ugyan, de a büntetőjogi eszközök hatékonysága mindeddig úgy tűnik, hogy nem érte el a társadalom által igényelt színvonalat. A bűnügyi statisztika érzéketlen számai csak az adott időbeli helyzet bemutatására alkalmasak. Az elemzésekhez, így a tudományos elemzéshez is azonban – ez idáig jobbat nem találva – kiindulópontul szolgálhat mégis.

A fiatalok bűnözés gyakorisági mutatója – 10 évre visszamenőlegesen az adatokat vizsgálva – romló tendenciát jelez. Tízezer lakosra számítva 1991-ben még 88, 2000-ben már 151 fiatalok elítélt jutott. A fiatalok több mint 25%-a 1998. és 2000. között büntetett előéletű volt. Az évek során folyamatosan csökkent azoknak a fiataloknak a száma, akikkel szemben valamilyen kényszerintézkedést alkalmaztak.

2001. évben az ismertté vált fiatalok bűnelkövetők számának 1998 óta tartó csökkenése megállt. Az elmúlt évben a bűnelkövetők 9,6%-a volt fiatal-

korú (11.631), ami az előző évhez képest (11.081) 5%-os emelkedést jelent.

Ezzel szemben a nem büntethető gyermekkori elkövetők száma (3730) 5,9%-kal kevesebb volt, mint 2000-ben.

Csökkenés következett be a fiatalok részvételével elkövetett bűncselekmények mennyiségében is (2000-ben 19988; 2001-ben 19352).

A gyermekkori részvételével elkövetett bűncselekmények száma 2001. évben ugyancsak csökkent (2000-ben 7326; 2001-ben 6333).

Mindkét elkövetői körhöz tartozók esetében egyaránt vélelmezhető a fel nem derített bűncselekmények aránya, ezek az ismertté vált elkövetők számában évente mutatkozó kisebb arányú változások – önmagukban – a bűnözés tendenciájának minősítésére nem elégségesek.

A fiatalok bűnözésének struktúráját illetően továbbra is a vagyon elleni bűncselekmények dominanciája (68,5%), ezen belül is a csoportos elkövetési mód volt jellemző. A lopások körében – melyek a vagyon elleni bűncselekmények többségét teszik ki – megszorodtak a nagy üzlethálózatok sérelmére elkövetett bolti lopások, így a TESCO, METRO és AUCHAN áruházakban elkövetett, nem a megélhetési bűnözés körébe sorolható bűncselekmények. Elsősorban a fiatalok érdeklődési körébe tartozó zenei termékek, CD-lemezek, továbbá elrejthető kisebb műszaki cikkek, sportszerek, valamint ruhaneműk és kozmetikai szerek a legkedveltebb árucikkek, de arra is akadt példa, hogy a fiatalok elkövető a legkorszerűbb mosógépet akarta ki-

vinni az áruházból. Az ilyen jellegű lopás gyakran kiskorú veszélyeztetésének büntetvével valósult meg, illetve amikor a szülő a gyermekével együtt, illetve a gyermekeivel együtt ment „bevásárolni”. Nagyobb számban fordultak elő a fiatalok által kortársaik, sokszor középiskolai osztálytársaik sérelmére elkövetett mobiltelefon-lopások is, az ilyen készülékek megszerzése céljából esetenként zsarolás, illetve rablás bűntettét követték el.

A vagyon elleni bűncselekmények körében változatlanul gyakori a jármű önkényes elvétele, a zsarolás és a rablás büntette.

A bűnözés szerkezeti összetételében pozitív változás, hogy tovább csökkent a befejezett emberölést elkövetett fiatalok száma (2000-ben 18; 2001-ben 17 volt).

Jelentős növekedés tapasztalható azonban más erőszakos jellegű bűncselekményeket, valamint a kábítószerrel visszaélést elkövető fiatalok számában és arányában. Tapasztalható volt, hogy megjelentek a felnőtt bűnözésben új jelenségnek nevezett brutális-erőszakos elkövetési módok utánszakai, a szakirodalomban pedig az erőszakos gyermekbűnözés etnikulturális meghatározottságára utaló jelekről is vizsgálati tapasztalatokkal alátámasztottan írtak. *Egyre gyakrabban fordult elő az indokolatlanul durva, erőszakos elkövetés. A betöréses lopás elkövetője által alkalmazott erőszak sok esetben jelentősen meghaladta a bejutáshoz szükséges mértéket, a gépkocsi jogtalan használatával elkövetett cselekmények esetén nem volt ritka, hogy az elkövetők a jármű elhagyása előtt azt*

durván megrongálták, söt, felgyújtották. Arra is volt példa, hogy a vagyon elleni bűncselekményt elkövetők tette, élet elleni bűncselekménybe ment át. Ez utóbbiak esetében a tettesek egyre gyakrabban, rendkívüli elvetemültséget, brutalitást tanúsítva követték el cselekményüket, áldozataiknak esélyt sem adva a túlélésre. A lányok a fiúkat meghaladó durva elkövetési módra voltak képesek.

Közülük is kirívó volt annak a 14. életévét alig meghaladó fővárosi fiatalkorú leánynak a cselekménye – az eljárás bírósági szakban folyik –, aki gyermekkorú társával együtt különös kegyetlenséggel megölte gyermekkorú iskolatársát.

A rablást elkövető fiatalkorúak száma 13,5%-kal haladta meg az előző évi adatokat (2000-ben 452; 2001-ben 513).

2001-ben is tovább folytatódott a kábítószerrel visszaélés büntetett elkövető fiatalkorúak számában és arányában, a korábbi években is észlelhető növekedés (2000-ben 456, illetve 4,12%; 2001-ben 649, illetve 5,6%).

A fiatalkorúak körében elsősorban az úgynevezett könnyű drogok, így az extasy tableta, a speed és a marihuána fogyasztása jellemző.

A kábítószer fogyasztására elsősorban szórakozóhelyeken, diszkó rendezvények alkalmával, többször csoportosan kerül sor.

A kábítószerrel visszaélés büntette miatt ismertté vált bűncselekmények főbb jellemzői az elmúlt évekhez hasonlóan, hogy a fiatalkorúak ezekben az ügyekben a kábítószer megszerző fogyasztók, s felnőtt korú vádlott-tár-

suk vagy társaik azok, akik a kábítószerrel kereskednek. E bűncselekmény-típus tényleges haszonélvezői a felnőtt korú személyek.

A fiatalkorúak azonban egyre gyakrabban nemcsak fogyasztói, de terjesztői is a drogoknak. Sajnálatos módon előfordultak a gyermekkor alig meghaladó életkorban lévők között már kábítószerfüggők is. Egyre nagyobb számban kerülnek bíróság elé a kábítószerkereskedelem nőnemű futarai.

Jelentősége miatt – továbbá a terjesztő és fogyasztói kör piramisszerű láncolatára tekintettel – említést érdemel az országos viszonylatban is kiemelkedő büntetőügy, amelyben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség az elmúlt évben 127 gyanúsítottal szemben emelt vádat (ebből 19 fiatalkorú). Nemcsak azért említettem ezt a példát, mert ebben a megyében van ez a tudományos konferencia is.

Eseti jelleggel előfordultak a fiatalkorúak részéről a gazdasági bűncselekmények körébe tartozó elkövetési magatartások is.

Az egyik fiatalkorú elkövető és társai ellen folytatólagosan, üzletszerűen elkövetett számítógépes csalás, valamint szerzői és szomszédos jogok megsértésének büntette miatt azért van büntetőeljárás folyamatban, mert cselekményüket a különböző távközlési részvénytársaságoktól kedvezményes áron vásárolt mobiltelefon-készülékeket „hálózatfüggelenné” tették.

A bűnelkövetői arányokra, valamint a bűnözés szerkezetének összetételére is figyelemmel, a fiatalkorú bűnözés intenzitása 2001-ben is magasnak tekinthető.

A fiatalkorúakkal szemben lefolytatott büntető eljárások új tapasztalatairól, az ítélkezési joggyakorlatról

Az előző évi tapasztalatokhoz hasonlóan a fiatalkorúak ügyeiben folytatott nyomozások 2001. évben is gyakran elhúzódtak, tovább emelkedett (9%-kal) a pótnyomozás elrendelések száma és aránya (2000-ben 870; 2001-ben 948). Hasonló növekedés mutatkozik (16,4%) a nyomozás kiegészítések elrendelése körében (2000-ben 774; 2001-ben 901).

A megvádolt fiatalkorúak száma 2001-ben az előző évhez képest 2,9%-kal csökkent (2000-ben 9166; 2001-ben 8902). Ebből a bíróság elé állított vádlottak száma 698 volt, ami 7,84%-kal kedvezőbb a korábbi évinél (2000-ben 581 volt).

Kissé csökkent a társadalomra csekély fokban veszélyes cselekményt elkövető fiatalkorúakkal szemben alkalmazott ügyészi megrovások száma és aránya (2000-ben 1985, illetve 14,35%; 2001-ben 1856, illetve 12,94%). 28,4%-kal nőtt azonban a fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében alkalmazott vádemelés elhalasztások száma (2000-ben 896; 2001-ben 1442).

A jogerősen bírósági határozattal befejezett ügyek száma a fiatalkorú terhelteknél a 2000. évi 5469-ről 2001-ben 5819-re, 6,4%-kal emelkedett.

2001. évben tovább nőtt a váderedményességi mutató, 98,7%-ra, ami jobb az összes terheltre vonatkozó mérőszámnál. Tehát alaptalan „meghurcolás” nemigen fordult elő.

A büntetőeljárások gyors és szakszerű lefolytatásához a fiatalkorúak

esetében különösen fontos érdek fűződik. Az eljárások egy része azonban (az ügyek bonyolultabbá válása és a többszereplős, sorozat-bűncselekményeket elkövetők esetében) indokoltan, más részükben az eljáró hatóságoknak felrőhatóan, indokolatlanul elhúzódik. A fiatalkorúakra vonatkozó speciális jogszabályi előírásokat egyes nyomozó hatóságok nem tartják be, s ez rendszerint pótnyomozás elrendeléséhez, az eljárás elhúzódsához vezet.

Az előző évi tapasztalatokhoz hasonlóan a fiatalkorúak ügyeiben folytatott nyomozások 2001 évben is gyakran elhúzódtak, tovább emelkedett (9%-kal) a pótnyomozás elrendelések száma és aránya (2000-ben 870; 2001-ben 948). Hasonló növekedés mutatkozik (16,4%) a nyomozás kiegészítések elrendelése körében (2000-ben 774; 2001-ben 901).

A bírósági szakban a bizonyítás hiányosságai, illetőleg a feleknek a tárgyaláson való meg nem jelenése késlelteti általában az eljárások befejezését. Mindezek együtt hatásaként a két éven túl befejezett ügyek aránya évek óta az összes fiatalkorúak elleni ügyek egyharmadát (2001-ben 32,1%-át) teszik ki.

A gyorsabb bírósági eljárás érdekében a tárgyalás mellőzésére tett ügyészi indítványok száma és aránya az elmúlt évben szintén emelkedett (2000-ben 980, illetve 7,08%; 2001-ben 1065, illetve 7,43%).

A személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések indítványozásánál az eljáró ügyészek az általános törvényi okok mellett rendszerint helyesen értelmezték és alkalmazták a fiatalkorúakra előírt külön törvényi feltételeket.

Előzetes letartóztatás elrendelésére csak a kiemelkedő súlyú, élet elleni bűncselekményt, a csoportos rablást vagy egyéb okból veszélyes rablást, a durva, erőszakos, nemi erkölcs elleni bűncselekményt, vagy a sorozat-bűncselekményt elkövető fiatalok esetében tesznek indítványt az ügyészek. A bíróság az esetek túlnyomozó többségében elrendeli az előzetes letartóztatást.

Az őrizetbe vett, illetve előzetes letartóztatásba helyezett fiatalok száma 1132, illetve 444, a fiatalok gyanúsítottak számának 7,89%-a, illetve 3,1%-a.

Az előzetes letartóztatások 60%-át javítóintézetekben rendelik végrehajtani a bíróságok.

Az ítélkezési gyakorlatban, 2001 évben is rendszerint megfelelően érvényesült az a törvényi rendelkezés, hogy szabadságelvonással járó intézkedést alkalmazni vagy büntetést, kiszabni csak akkor lehet, ha az intézkedés vagy a büntetés célja más módon nem érhető el. Ennek megfelelően a bíróságok a fiatalok vádlottak 53,16%-át próbára bocsátották, 6,5%-ával szemben pedig pénzfőbüntetést szabtak ki.

Az elmúlt évben bővült a javítóintézeti nevelés alkalmazása (2000-ben 2, 80%; 2001-ben 3,6%), a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt fiatalok száma azonban kismértékben nőtt (2000-ben 588; 2001-ben 641). Csökkent a főbüntetések mellett alkalmazott intézkedések és mellékbüntetések száma.

A gyermek- és ifjúságvédelem a bűnmegelőzésben, a hatóságok eljárásában

A fiatalok büntetőjogának kialakítása és alkalmazása szorosan ösz-

szefügg a gyermek- és ifjúságvédelem helyzetével és funkcionálásával is. A fiatalok bűnözés új jelenségei nem érhetők meg az erőszakra történő gyermekkori szocializáció figyelembe vétele nélkül. A gyermek, a fiatalok sérelmére elkövetett bűncselekmény, az ő veszélyeztetése is az egyik legártalmasabb kiváltó ok lehet.

Kiskorú veszélyeztetése miatt indult bűntudatokban az eljáró hatóságok – a feltárt hibák, hiányosságok ellenére – általában eredményesen törekednek a büntetőjogilag releváns magatartások feltárására és bizonyítására. Nagyobb súlyt kell fektetni a jövőben a büntetőeljárás megelőző gyermekvédelmi intézkedések következetes megtételére, a büntetőeljárás során a soronkívüliség biztosítására, valamint az eljárási szabályok maradéktalan megtartására. Fokozatos emelkedést mutat a kiskorú veszélyeztetésének büntette miatt az elmúlt évtizedben indult büntetőeljárások számszerű alakulása. A 1993. és a 2000. év között mintegy 60%-os növekedés tapasztalható. A kiskorú veszélyeztetésének büntette legjellemzőbb módon bűncselekmény elkövetésére vagy züllött életmódra rábírással valósul meg. A gyermekvédelmi törvényben előírt (a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásáról szóló, a 2002. évi IX. törvénnyel módosított, 1997. évi XXXI. törvény) egyes szervezeti egységek a törvény hatálybalépése óta még nem mindenhol alakultak meg. Így elsősorban vidéken, több helyen még nem működik a gyermekjóléti szolgálat, illetőleg ha működik is, léte és tevékenysége nem vált közzismertté, a törvény rendelkezései még nem váltak általános gyakorlattá. A kiskorú veszélyez-

tetése miatt indult büntetőügyek elemzése alapján megállapítható, hogy a feljelentések zömmel a sértett kiskorú hozzátartozóitól, illetve közvetlen környezetéből érkeztek. A feljelentésre köteles hatóságok és hivatalos személyek általában akkor tettek büntető feljelentést, ha a gyermekvédelem eszköztárát kimerítették és az eredménytelennek bizonyult.

Így jártak el továbbá akkor is, ha a kiskorú veszélyeztetése olyan kiemelkedően súlyos eredményt váltott ki, amelynek kezelésére a gyermekvédelmi rendszer önmagában képtelen.

Sajnálatos, hogy a vizsgált ügyekben nem sikerült biztosítani a soronkívüliséget. Az időmúlás egyértelműen és szinte minden ügyben a bizonyítékok gyengülésének veszélyével jár. Megtörtént, hogy a terhelt idővel változtatott magatartásán, melynek következtében a sértett megbocsátotta cselekményét vagy a tanúk tompítani, igekeztek korábbi terhelő vallomásukat.

Újszerű elkövetési magatartás jelent meg abban – jelenleg bíróság előtt folyamatban lévő – büntetőügyben, amelyben a szülők vallási meggyőződésüktől vezéreltetve, mintegy „kivonultak a társadalomból”. A falu szélén felállított jurtában laknak kezdetleges higiéniai körülmények között. Gyermeküket nem engedik iskolába, lakóhelyükön nincsenek hírközlő eszközök. A gyermekek így nemcsak iskolai oktatásban nem részesülnek, de a média útján sem szerezhetnek információkat a világról. Mindez sérti a gyermekvédelmi törvény 6.§-ának (6) bekezdésében megfogalmazott gyermeki jogokat.

Kiskorú veszélyeztetésének büntetése miatt indult büntetőeljárásokban leg-

többször felfüggesztett szabadságvesztés büntetés kiszabására került sor, ami általában megegyezett az ügyészi indítvánnyal.

Nagyobb súlyt kell fektetni a jövőben a büntetőeljárást megelőző gyermekvédelmi intézkedések következetes megtételére, a büntetőeljárás folyamán, a soron kívüliség biztosítására, valamint az eljárási szabályok maradéktalan megtartására.

A gyermekvédelmi törvény teljeskörűen átszervezte a gyermekvédelmi rendszert, új gyermekvédelmi intézménytípusokat és eljárási módokat vezetett be. A tapasztalataink szerint az új jogintézmények még nem hatottak kellően az önkormányzati hatóságok jogalkalmazási gyakorlatában. Voltak megyék, amelyekben, a törvényben foglaltak ellenére a gyermekotthonokban a törvény hatálybalépése óta eltelt több mint három év után sem alakították meg az érdekképviseleti fórumokat.

A jogi szabályozás változásának hatásai és egyes végrehajtási törvényességi kérdések

A jogi szabályozásban, az utóbbi időszakban a legjelentősebb változásokat a fiatalok büntetőügyeiben a büntetőjogi reformként emlegetett 1995. évi XLI. törvény szabályai jelentették. Jelentős módosulást eredményezett az ügynevezett egyes ügyek kizárólagos fiatalok ügyeiben eljáró hatóságok hatáskörébe utalása. A javítóintézeti nevelés határozott tartamúvá vált, amely az előzetes letartóztatásba beszámít.

A javítóintézetek épületeit olyan módon alakították át, ami e funkciójuk betöltésére is alkalmassá teszi őket. Az elő-

zetes letartóztatás itt történő foganatosítása alatt olyan hátrány nem érheti a fiatalkorút, mint a rendőrségi fogdában, illetve a büntetés-végrehajtási intézetben való elhelyezésnél, kedvezőbb a hatása.

Jogértelmezési differencia mutatkozott nemrégiben egy konkrét ügyben, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettese és az igazságügyi minisztérium álláspontja között. Ez abban nyilvánul meg, hogy a büntetés végrehajtása során a fogvatartottak elkülönítésére vonatkozó jogszabályi rendelkezések lehetővé teszik-e, hogy a 18. életévét betöltött, de – a bűncselekmény elkövetésének időpontjára tekintettel – a büntetőeljárás szempontjából fiatalkorúnak tekintendő (továbbiakban: fiatal felnőtt) fogvatartott elhelyezhető olyan fogvatartottal, aki a 18. életévét még nem töltötte be (továbbiakban: fiatalkorú).

Magyarországon fiatalkorú elkövető csak a 14. születésnapjának eltelte után vonható büntetőjogi felelősségre, ezen időpont előtt és a 14. születésnapján is még gyermekkorúnak tekintendő, így vele szemben a Btk. 23.§-ában írt büntethetőséget kizáró ok áll fenn. Ha a 18. születésnapján követi el a bűncselekményt, még akkor is fiatalkorúnak tekintendő és vele szemben a különös törvényi szabályokat kell alkalmazni.

A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. (Bv. tvr.) 119.§-ának (2) bekezdése szerint az előzetesen letartóztatott fiatalkorúakat a felnőttektől el kell különíteni.

Álláspontom szerint e rendelkezés tekintetében nem lehet a Btk. 107.§-ának (1) bekezdését kiterjesztően értelmezni, mert az elsősorban bűncselek-

mény fiatalkorúként való elkövetéséhez kapcsolódó büntetőjogi következmények alkalmazására tartalmaz előírást.

A fiatalkorúak elkülönítését elsősorban az életkorukból adódó speciális helyzet indokolja. Az elkülönítés során arra kell törekedni, hogy a fiatalkorút, vele közel azonos érettségű fogvatartottakkal együtt helyezték el.

Természetesen nem könnyű e körben éles életkori határokat megállapítani, azonban ha csak a Btk. e definícióját tartjuk szem előtt, ad absurdum az is előfordulhat, hogy 25-30 éves felnőtt előzetesen letartóztatott fogvatartottat is fiatalkorúként kell kezelni, figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény elkövetésekor a 18. életévét még nem töltötte be. Nyilvánvaló, hogy ilyen – látszólagos extrémítása ellenére bármikor előforduló – esetben az elkülönítés, illetve a fiatalkorúakkal való együttes elhelyezés a törvény céljával lenne ellentétes.

Mindezekre figyelemmel álláspontom szerint a büntetés végrehajtása során is az a fogvatartott tekintendő fiatalkorúnak, aki a 18. életévét még nem töltötte be.

Egyetértek azzal, hogy ezen értelmezés gyakorlati alkalmazása további problémákat vet fel, mindazonáltal a fiatal felnőtt és a fiatalkorú fogvatartottak zárkák közötti elkülönítése mindenképpen célszerű, figyelemmel arra is, hogy a fogvatartottak a társuk sérelmére elsősorban a zárkaközösségben követnek el – fegyelmi vagy büntetőjogi felelősségre vonást eredményező – jogsértő cselekményt.

A bv. intézet napirendjéhez kötött közösségi foglalkozások során a fel-

ügyelet jelenléte bizonyos prevenciót is jelent, azonban a zárkán belüli atrocitások megelőzését, a felügyelet-fogvatartott arányra is figyelemmel – mint azt a konkrét eset is tanúsította – nem segíti elő hatékonyan.

Nem értek egyet azzal, hogy ezen értelmezés alapján a fiatalokorúak bv. intézetében elhelyezett fiatal felnőtteket más bv. intézetben kellene elhelyezni, elegendőnek látszik annak biztosítása, hogy az elhelyezés során a 18. év alatti fogva tartottakat a 18. év felettiektől elkülönítsék, ami nem jelenti azt, hogy az intézet által szervezett csoportos foglalkozásokon is izolálni kellene e két fogvatartotti csoportot egymástól. A fogvatartotti adatokból kitűnően ez nem látszik megvalósíthatatlannak.

2002. március 1-jén a büntetés-végrehajtási intézetekben összesen fogvatartott 514 fiatalkorú közül 16 év alatt 15 fő, 16-18 év közötti 246 fő, 19-21 év közötti 253 fő volt. Tehát a 14-18 év, valamint az efölötti korcsoport a 21 életév betöltéséig megoszlása nagyjából fele-fele arányt tesz ki. Az elözetesen letartóztatottak aránya pedig a 18 év alattiaknál jóval nagyobb, mint a 19-21 év közöttieknél. Fiatalkorú elözetesen letartóztatott (elsőfokú ítéletig 122, nem jogerős ítéletig 17) összesen 127 fő volt, míg a 19-21 év közöttiek száma 17 fő. A jogerősen elítéltek közül 179 fő fk. fogház fokozatban, 181 fő pedig fk. börtön fokozatban töltötte a szabadságvesztés büntetését.

A büntetés-végrehajtás több évtizedes magyarországi gyakorlatában a fiatalkorú fogalom megegyezik a Btk. 107.§ (1) bekezdésében meghatározottal, azaz: „...*fiatalkorú az, aki a bün-*

cselekmény elkövetésekor a 14. életévét betöltötte, de a 18.-at még nem”. A Btk. 111.§ (1) bekezdése szerint a fiatalkorú szabadságvesztését a fiatalokorúak büntetés-végrehajtási intézetében kell végrehajtani, a (4) bekezdése pedig meghatározza, hogy „... *ha az elítélt a szabadságvesztés megkezdésekor 21. életévét betöltötte vagy a végrehajtás alatt, tölti be, a bíróság a 42-44. §-ok alapján határozza meg a szabadságvesztés végrehajtásának fokozatát...*”. Nehezen indokolható ez az éles törésvonal, ami a fiatalkorú elítéltek ún. nagykorúsításának hatályos szabályozásában és gyakorlatában van.

A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló 1997. évi LXXIII. törvény indokolása célként jelölte az egyes súlyos bűncselekményeknél esetenként tapasztalható indokolatlanul enyhe büntetéskiszabási gyakorlat felszámolását. Feltételezhető, hogy a szabadságelvonással nem járó szankciók törvényi szabályainak jobbításával emelkedhetne azoknak a száma, akikkel szemben szabadságelvonással nem járó szankciók hatásosan alkalmazhatók lennének.

A Btk-t módosító 1998. évi LXXXVII. törvény 1999. március elsejével a fiatalokorúakkal kapcsolatban is komoly szigorítást vezetett be a szankcióalkalmazás terén, a leggyakoribb elkövetési formákat rendelte büntetni szigorúbban, kizárva a felfüggesztés, az enyhítő szakasz lehetőségét. A fiatal elkövetőket sújtja a kábítószerrel visszaélés törvényi szabályozása is, ugyanis a hazai fogyasztók és terjesztők körében nagyszámban képviselik korosztályukat. A legvégső eszköz áll csak már rendelkezésre a megvéde-sükhöz, a megmentésükre.

A Btk. 166/A.§-ában meghatározott új törvényi tényállást, a csecsemőgilkosságot üzenet értékűnek kell tekinteni a fiatal lányok irányában is.

A szigorítás a bűnözés olyan megnyilvánulásaira irányul, amelyek szervezett elkövetése a leginkább sérti vagy veszélyezteti a társadalomnak a személyek önrendelkezési jogához, a vagyonsbiztonsághoz, az egészséges élethez, a gazdasági és pénzügyi élet biztonságához fűzött érdekét.

A visszaeső bűnözők pszichológiai vizsgálata azt mutatja, hogy feltűnően sok közöttük csak a mának élő, a mai cselekmény holnapi következményeivel nem számoló, infantilis vonásokat mutató személyiség.

A bűnözéssel szemben a szabadságvesztés alacsonyabb hatékonyságát elsősorban azért lehet megemlíteni, mert jelenleg az elkövetőknek kevesebb, mint 1,5%-a részesül végrehajtandó szabadságvesztés büntetésben, akkor egy 100%-os emelés is csak az elkövetők mintegy 3%-át érintené, és ennek nem lehet túl nagy hatása a többi 97% magatartására. A szabadságvesztésnek egyébként vitathatatlan a bűnmegelőző hatása.

A Btk. 108.§(3) bekezdésének rendelkezése alapján büntetést csak akkor kell kiszabni, ha a bíróság azt állapítja meg, hogy az eljárás célja másként nem érhető el. Erre utalhat a cselekmény tárgyi oldalán a sorozat-elkövetés, a többes halmazat, az elkövetési mód, a több minősítő körülmény; az alanyi oldalon a motívum, a bünszövetség, a társtetteség, a csoportos vagy a bünszövetségben való elkövetés.

A fiatalok esetén intézkedések (próbára bocsátásnak, illetve javítóinté-

zeti nevelés elrendelésének) alkalmazásának bármely, akár kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmény elkövetése esetén is helye lehet. Olyan fiatalok esetén, akik a legsúlyosabb élet elleni bűncselekményt több minősítő körülményt is kimerítve, gátlástalanul, brutálisan, emberi mivoltukból kivetkőzve követnek el, indokolt lehet a Btk. 110.§-ára figyelemmel meghatározott törvényi büntetési tétel legmagasabb mértékét megközelítő, illetve azt elérő szabadságvesztés kiszabása.

Ha a szabadságvesztés és javítóintézeti nevelés találkozik, nincs jelentősége, hogy quasi halmazat vagy sem, összbüntetésbe kell foglalni minden esetben.

Fiatalok ügyében kívánatos a szabadságvesztéssel járó szankciók további visszaszorítása, de ugyanakkor a társadalom védelmét is, megfelelően szolgálni képes helyettesítő alternatívák megszervezése is szükséges. Nem elegendő csak jogi szabály formájában megalkotni ezt, a végrehajtás, az érvényesülés megszervezését is biztosítani kell.

Közérdekű munkát akkor lehet kiszabni fiatalokkal szemben, ha az ítélet meghozatalakor a 18. életévét betöltötte, pénzbüntetést pedig csak önálló kereset (jövedelem) vagy megfelelő vagyron esetén.

Az intézkedések közül a fiatalokkal szemben alkalmazhatók a megrovás, a próbára bocsátás, a kényszergyógykezelés, kényszergyógyítás – aminek javítóintézeti nevelés elrendelése mellett is helye van –, elkobzás, javítóintézeti nevelés, pártfogó felügyelet. A bíróság fiatalok elkövetőivel szem-

ben is alkalmazhatja a kitiltás mellék-büntetést, azonban onnan, ahol a fiatal-korú megfelelő családi környezetben, családjával él, nem tiltható ki.

Sok-sok speciális eljárás és szabály közül szólnék arról, amennyiben a terhelt fiatalkorú, a törvényes képviselője számára is biztosít jogokat a törvény. Így a törvényes képviselő az ügy iratait a nyomozás befejezése után, de a nyomozás során is megtekintheti az olyan eljárási cselekményekről készült iratokat, amelyeknél jelen lehetett, egyébként pedig a jelenléti, észrevételezési, felvilágosítás-kérési, indítványtételi és jogorvoslati jogára a védő jogai az irányadók.

A fiatalokorra vonatkozó speciális végrehajtási szabályok közül a Bv. tvr. 48-53.§-aira (a szabadságvesztés végrehajtására), 68.§(2) bekezdésére (pénzbüntetés behajtása), a 103.§-a (pártfogó felügyelet végrehajtására) és a 105-112/A.§-ra (javítóintézeti nevelés végrehajtására vonatkozó törvényi rendelkezésekre) utalnék csak.

A szabadságvesztés végrehajtása során különös gondot kell fordítani a fiatalokorú nevelésére, oktatására, személyiségének fejlesztésére és testi fejlődésére. A fiatalokorra szabadságvesztését külön büntetés-végrehajtási intézetben kell végrehajtani. Biztosítani kell, hogy a fiatalokorú szakmunkás, illetőleg betanított munkás képzésben vegyen részt, és lehetővé kell tenni, hogy középfokú tanulmányokat folytasson. A fiatalokorú neveléséhez és társadalomba beilleszkedésének segítéséhez igénybe kell venni a gyámhatóság és az egyéb állami szervek, a társadalmi szervezetek, a hivatásos és a társadalmi pártfogó, vala-

mint a fiatalokorú hozzátartozóinak segítségét.

Az oktatás és a szakképzés hatékony kiterjesztésének és célszerű javításának akadályát elsősorban a rövid tartamú (és általában egyre rövidülő) fogva tartásnak tulajdonítják. A megoldást azonban a szakirodalom nem a büntetési tartam növelésével, hanem a rövid tartamhoz igazodó oktatási és szakképzési programok, elterjesztésével ajánlja.

A végrehajtás alapvető eszközei az iskolai oktatás, a szakmai képzés, a munkáltatás, ezen belül a munkaterápiás foglalkoztatás.

Ajánlott az intézetben belüli rövid tartamú kezelési, gondozási programok kiválasztásának szélesítése, a fiatalokorúak készségének, érdeklődésének felkeltése az oktatásban, képzésben részvétel iránt.

A közügyektől eltiltás és a kitiltás mellék-büntetések (Btk. 115-116.§) végrehajtásának feladatait részleteiben szabályozó 4/1968. BM utasítást hatályon kívül helyezte a 27/2001. (BK. 11.) BM utasítás, azonban helyette nincs más szabályozás, ennél fogva a végrehajtás törvényessége sem látszik megnyugtatónak.

A Btk-t legújabbán módosító 2001. évi. CXXI. törvény 19.§-ának (5) bekezdése szerint a bünszervezet megállapíthatóságához nemcsak létszámbeli és meghatározott célban megjelölt kritériumok megléte a megkívánt, hanem az is, hogy az hosszabb időre szervezett legyen (Btk. 137.§ 8. pont).

Felvetődik a kérdés, hogy milyen időtartamként értelmezendő, a „*hosszabb idő*” megfogalmazás. Az indoklás szerint az erre való utalás kizárja az

egy vagy két bűncselekmény alkalmi jellegű elkövetését, mely indokolás azonban nagyon általános és az alkalmazás terén elégségesnek nem tekintendő értelmezést ad.

A 2003. január 1-jén hatályba léptetni tervezett új Be. a fiatalkorúakra vonatkozó változást eredményező számos szabálya közül kiemelném a 455.§-át. Eszerint *„ha a fiatalkorúval szemben elrendelt előzetes letartóztatás végrehajtásának kezdetétől két év eltelt, az előzetes letartóztatást meg kell szüntetni, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás esetét, továbbá, ha az ügyben hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban.”*

A Be. 595.§-ában az (5) bekezdésben szabályozza, hogy a szabadságvesztés és javítóintézeti nevelés végrehajtásának elhalasztása tárgyában hozott határozat ellen az ügyész, az elítélt és a védő fellebbezhet a jövőben is. Bevált ez az eltelt pár év alatt bevezetett megoldás.

A férőhelyek nem elegendő előírás-szerű száma, a felügyelet és a nevelői

szociális gondoskodás nem kellő mértéke a hatékonyság ellen ható tényező, az intézeti ügynevezett rendkívüli események előfordulását, bekövetkezését könnyíti. A törvényesség, azaz a jogállamiság következményeinek sem felel meg. A büntetés-végrehajtási szervezetnek e negatívumok ellen, a fiatalkorúak szabadságvesztése végrehajtásának egy szűkebb terület irányába tett lépése egyben az európai uniós harmonizációt is mutatja.

A fiatalkorúak bűnözése elleni küzdelem valamennyi bűnüldöző, bűnmegelőző, igazságszolgáltató, büntetés-végrehajtási feladatot ellátó hatóság és szerv együttműködésével, közös erőfeszítésével lehet hatékonyabb. A tudománynak, a jogalkotásnak, a gyakorlati végrehajtásnak közös a felelőssége abban, hogy napjaink kihívására a helyes válaszokat, megoldásokat megtalálja. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nehezen képzelhető el további előrelépés. Márpedig ezt mindannyian nagyon óhajtjuk.

Dr. habil. Vókó György